

## SOCIAL RISK AS SOCIAL PHENOMENON: METHODOLOGICAL ASPECTS OF ANALYSIS

*Pogribna V. L.*

*On general theoretic and theoretic-applied levels social risk as difficult concept is analysed. Proved, that the elements of uncertainty are inherent functioning and development of many public processes, and a social risk can be considered description of actions in the situation of uncertainty.*

**Key words:** *social risk, social safety, risk situations, social defence.*



УДК 316.259(477)

*Ю. І. Золотарьова*, кандидат філософських наук, доцент

## КОНФЛІКТИ ТА ДЕЛІНКВЕНТНА ПОВЕДІНКА МОЛОДІ

*Проаналізовано роль конфліктів у формуванні делінквентної поведінки молоді. Розглянуто структуру делінквентної поведінки осіб молодого віку, її особливості, зумовлені процесами, що відбуваються в сучасному українському суспільстві.*

**Ключові слова:** *конфлікти, конфліктність, міжособистий конфлікт, внутрішньоособистий конфлікт, делінквентність, делінквентна поведінка, структура делінквентної поведінки.*

**Актуальність проблеми.** Значні зміни в усіх сферах життя українського суспільства, складні процеси, що відбуваються останніми роками, збільшують кількість джерел соціальних ризиків, одним з яких є наявність делінквентності. Зростання кількості деліктів, що вчиняються молодими людьми, підлітками, збільшення питомої ваги тяжких насильницьких злочинів у їх складі являють собою загрозу суспільству. У цій ситуації виявлення причин деліктів, умов, що сприяють їх поширенню у молодіжному середовищі, особливостей особи делінквента, специфіка його соціалізації, роль конфліктів та низка інших проблем набувають особливого значення.

**Аналіз останніх досліджень і публікацій** показує, що феномену делінквентності в сучасній науці присвячено великий обсяг досліджень (Ю. М. Антонян, Е. Г. Дозорцева, С. Н. Дубінін, В. К. Зарецький, Е. В. Змановська,

Ю. А. Клейберг, В. Н. Кудрявцев, В. Д. Менделевич, А. Н. Сухов, Л. Б. Філонов, Л. В. Яссман тощо).

Існує також величезна кількість робіт, присвячених проблемі конфлікту, серед їх авторів такі відомі вчені, як Р. Дарендорф, Л. Козер, Є. Фромм, К. Юнг та ін.

Однак спостерігається ще недостатня теоретична вивченість взаємозв'язку конфлікту та делінквентності. Серед таких досліджень можна виділити монографію С. В. Кудрявцева, в якій розглядаються механізми розвитку міжособистих конфліктів та шляхи їх переходу до найбільш небезпечних форм насильства [1]. Р. Берон і Д. Річардсон досліджують ситуаційні та міжособисті фактори, що здатні призвести до деструктивних, агресивних реакцій під час конфлікту, тобто можливості делінквентної поведінки [2]. Інший аспект розглядається в статті Р. А. Халіпова «Делінквентність: сучасні підліткові спільноти та насильницька практика». Автор, зокрема, досліджує причини створення делінквентних угруповань і доходить висновку про те, що саме захисна функція агресивного угруповання приваблює багатьох, бо сила групи сприймається її членами як особиста сила, а така мотивація, як правило, виявляється у тих, хто побоюється фізичного насильства з боку більш сильних або вже відчув його, тобто внаслідок конфліктної ситуації [3].

Соціологічні, психологічні та кримінологічні дослідження демонструють посилення конфліктності підлітків та молоді. Ця конфліктність, що виявляється свідомо як конфлікт із соціальними нормами (які ототожнюються, як правило, з конкретними особистостями), мікросоціумом і з самим собою, все частіше набирають форми протиправної поведінки.

Цей феномен спостерігається й відносно осіб зрілого віку, однак поступове поширення його на молодь змушує, з урахуванням довготривалості та неоднозначності реформування сучасного суспільства, припускати значущу роль самого процесу реформації та кризи у формуванні «полегшеного» переходу конфліктності в конкретні делінквентні дії.

**Метою** статті є спроба дослідити розглядуваний процес через структуру делінквентної поведінки осіб молодого віку.

**Виклад основного матеріалу.** Цей період життя людини завжди є небезпечним у плані формування протиправної поведінки (згадаємо відомі терміни «важкий підліток», «переламний вік» тощо).

У наш час спостерігається зростання корисних злочинів осіб молодого віку. При цьому суттєво згладжується межа між корисливими злочинами без агресії відносно конкретних людей (наприклад, крадіжка) і первинно-агресивними злочинами, спрямованими на задоволення інстинктивних потреб або самоствердження неадекватними, соціально неприйнятними засобами.

На перший план виступають корисливо-агресивні злочини (розбій, вбивства з корисливих мотивів та ін.) на тлі підвищення питомої ваги «чистої» агресії, тобто злочинів проти особи без корисливих мотивів (умисні вбивства, побої та катування, згвалтування, вандалізм та ін.).

Ця закономірність уявляється парадоксальною в умовах, що визначаються намаганням побудувати демократичну державу та ринкову економіку. Адже це передбачає переважну роль економічних факторів регуляції поведінки при безумовному пріоритеті загальнолюдських цінностей (до яких належить і недоторканність особистості), ненасильницьких способів розв'язання конфліктів.

Здавалося б, навіть при формуванні делінквентних настанов особистості повинні переважати корисливі неагресивні прояви делінквентності, але ж це не так, оскільки в нашому суспільстві діють деякі фактори, що визначають інший перебіг подій.

Зрозуміло, що високий рівень конфліктності в країні, пов'язаний із соціальною поляризацією суспільства, з посиленням соціального напруження та соціальним роз'єднанням, соціальна фрустрація не можуть не викликати підвищення агресивності, особливо у молоді.

Однак хотілося б привернути увагу перш за все до такого фактора, як соціокультурна ситуація, що складається в сучасному українському суспільстві. Зараз молодь перебуває в умовах різкої постійної зміни соціальних, передусім правових, норм, різного, іноді негативного ставлення до них, боротьби поглядів та ідей, що часом набуває непримиренного характеру, тобто в умовах конфлікту. Спроби батьків, педагогів впливати на своїх дітей, вихованців своїм авторитетом часто породжують не тільки психологічну протидію (що нерідко траплялося й раніше), але ця протидія нині підкріплюється об'єктивними соціальними умовами. Репродукування поведінки попередніх поколінь стає для підлітків, молоді не тільки психологічно небажаним, а й абсолютно безглуздим, неможливим з точки зору відповіді на запитання: «Ну й чого ви досягли?». Виникає гостра необхідність у пошуку соціокультурного, поведінкового еталона. За наших умов такими еталонами можуть стати в кращому разі ті, хто належить або до великого капіталу і влади (як еталон матеріального життєвого успіху), у гіршому — кримінальні елементи (як еталон сили, завжди дуже привабливий для підлітка). Однак і в тому, і в іншому разі наслідки можуть бути однаковими, оскільки в першому випадку ми маємо конфлікт, джерелом якого є несумісність претензій та можливостей їх задоволення, наслідком чого стають фрустрація, агресія, делінквентна поведінка.

Погіршує ситуацію зниження соціальної ефективності дії правових норм. При відсутності понять про соціально прийнятне та неприйнятне критерієм

стає поняття практично караного, тобто чи загрожує в разі вчинення протиправних дій реальне покарання. На жаль, усе це підкріплюється сучасною масовою культурою, зокрема мистецтвом, що надає багато делінквентних образів, які в більш розвинених та стабільних суспільствах є своєрідним сучасним розважальним міфом. В умовах же соціокультурного зламу образи різних делінквентних особистостей масового мистецтва, зовсім нереальні для їх однолітків (хоча й тут є винятки) з благополучних країн, стають «зразками поведінки» в нашому суспільстві.

Велике значення має також вибірковість, що підсилюється, застосування правових норм щодо осіб, які вчинили злочин. До випадків такої селективності на етапі слідства, що спостерігалися й раніше, які залежать від майнового, соціального статусу та інших факторів, приєднується розрив правового захисту в судовому процесі («безоплатні» та «платні» адвокати).

Це формує у молоді цинічне ставлення до максими «закон один для всіх», яка повинна була б формувати правосвідомість законослухняного громадянина.

У поєднанні з індивідуалістичним світоглядом та іноді відверто пропагованим досягненням життєвого успіху за будь-яку ціну, такий цинізм дає основу для формування характерної для багатьох підлітків, молоді готовності до протиправних дій. Запитання «Чи є це законним?» поступається місцем запитанню «Чи вдасться викрутитися?».

Така позиція слугує базою для формування конкретних проявів делінквентної поведінки навколо будь-якого конфлікту. Це можна назвати кристалізацією злочину, де роль «насиченого розчину» виконує сформована делінквентна позиція, а роль «останнього кристала» — будь-який соціальний, міжособистий або внутрішньоособистий конфлікт. При цьому роль соціального тла може виконувати як тяжке соціально-економічне становище, так і невпевненість у завтрашньому дні, страх втратити те, що маєш.

В історії така ситуація не є новою, однак якщо проводиться «тотальна реформа», тобто відразу змінюються структура суспільства, його система, важко підібрати аналогію. У результаті внутрішніх проблем правоохоронних, судових органів, що реформуються, ускладнюються припинення та покарання вчинених протиправних дій, що породжує у потенціальних правопорушників своєрідне хибне коло мислення — той зробив безкарно і той, а чому мені не можна.

У процесі розвитку особистості значний вплив з точки зору запобігання формуванню делінквентності могла б справити система освіти (про роль родини — окрема тема). Мається на увазі, звісно, не принцип абсолютного патерналізму, а поширений, глибокий та емоційно включений гуманітарний

напрямок в освіті, в тому числі й спеціальної. Емпатія перешкоджає ставленню до іншої людини просто як до фактора зовнішнього середовища, а тому може знижувати рівень агресії, запобігати подіянням шкоди оточуючим. Усвідомлення того, що будь-яка людина — це особистість, яка має права і обов'язки, як і всі інші в даному суспільстві, даній державі, свою честь і гідність, свої погляди, а життя в неї теж одне, сприяє взаємопорозумінню та зменшенню рівня конфліктності. Однак, на жаль, реалізації цих цілей заважають як суб'єктивні фактори, так і об'єктивні, зокрема надмірна, як вважається, формалізація освіти.

А поки що не можна не відмітити, що в наш час безпосереднім центром кристалізації протиправних дій молоді, як правило, є міжособисті і психологічні конфлікти (зокрема, комплекс меншовартості). Однак при поглибленому аналізі кожного конкретного випадку практично завжди виявляється соціально-економічне підґрунтя таких конфліктів.

Часто молода людина не розуміє, що матеріальний добробут, здобутий у переламні моменти суспільного розвитку, аж ніяк не є мірою реальної людської цінності індивіда. Навпаки, ЗМІ слідом за стабільними і розвиненими країнами повторюють тезу про те, що благополуччя людини — пряме похідне її позитивних властивостей та здібностей. Звідси відбувається формування «подвійної проблеми» у молодих людей з малозабезпечених сімей (тобто, можна сказати у більшості): реальна насущна потреба додатково створює комплекс меншовартості через відсутність можливостей її реалізації.

Цим, очевидно, і пояснюється відзначена вище трансформація делінквентної поведінки останніми роками. Просто вкрасти (і відчувати себе злодієм, посилюючи почуття меншовартості) недостатньо. З'являється необхідність відняти з боєм, доказуючи собі й іншим власну вищість і силу. Така тенденція більш характерна для підлітків, оскільки за інших рівних умов молоді люди старшого віку мають більше можливостей задля ненасильницької реалізації своїх потреб. Однак відсутність ефективної в цьому плані системи освіти та виховання, неможливість якісного родинного виховання в умовах «боротьби за виживання» можуть призвести до формування цілого покоління з такою підлітково-делінквентною психологією.

Подібний механізм діє й у створенні деяких неформальних угруповань підлітків та молоді. Соціальна фрустрація призводить до комплексу меншовартості і бажання (часто неусвідомленого) негайно компенсувати цю меншовартість. Такою компенсацією можуть бути страх запізненого перехожого перед групою підлітків, що поводяться зухвало, і гроші з каси, що пограбована молодіжною бандою.

Різниця в даному випадку є кількісною, а кримінальні епізоди можуть бути лише стадіями одного процесу. Це підтверджується історією багатьох неформальних груп молоді, які, до речі, легше і в більшій кількості створюються в регіонах з гіршою соціально-економічною ситуацією.

Поглиблений аналіз демонструє схожі механізми формування ксенофобії у частини сучасної молоді, що також може призводити до злочинів проти особистості.

**Висновки.** Умови життєдіяльності сучасного українського суспільства спричиняють формування у значної частини молоді (починаючи з підліткового віку) специфічних делінквентних поглядів та позицій. Множинні соціально-економічні конфлікти трансформуються в конфлікти міжособисті та внутришньоособисті. Ці конфлікти в умовах низької соціальної ефективності дії правових норм, відсутності глибокого гуманістичного виховання й делінквентного настрою слугують центром кристалізації конкретних протиправних дій, пов'язаних з агресією проти особистості. Делінквентність є одним із найзначущих та важких за своїми соціальними наслідками джерелом соціальних ризиків, перш за все тому, що певна частина молоді повністю або частково випадає із повсякденної громадянської та політичної практики, втрачає соціальну активність, тобто здатність повною мірою брати участь у суспільних процесах як відповідальні, самостійні в прийнятті та виконанні рішень громадяни, внаслідок чого суттєво скорочується соціальна база і виникають перешкоди на шляху формування громадянського суспільства.

## ЛІТЕРАТУРА

1. Кудрявцев С. В. Конфликт и насильственное преступление / С. В. Кудрявцев. – М. : Наука, 1991. – 174 с.
2. Бэрон Р. Агрессия / Р. Бэрон, Д. Ричардсон. – СПб. : Питер, 1999. – 352 с.
3. Халипов Р. А. Делинквентность: современные подростковые сообщества и насильственные практики / Р. А. Халипов // Социс. – 2007. – № 12. – С. 95–104.
4. Бобровник С. В. Правовий конфлікт та юридичні колізії: взаємодія та взаємозалежність / С. В. Бобровник // Часоп. Київ. ун-ту права. – 2003. – № 4. – С. 3–9.
5. Булатов Р. М. Криминологическая характеристика и профилактика групповой преступности / Р. М. Булатов, А. В. Шеслер. – Казань : КЮИ МВД РФ, 1999. – 249 с.
6. Салагаев А. Л. Молодежные группировки – опыт пилотного исследования / А. Л. Салагаев, А. В. Шашкин // Социс. – 2004. – № 9. – С. 14–21.
7. Яницкий О. Н. Социология риска / О. Н. Яницкий. – М. : Наука, 2003. – 215 с.

## КОНФЛИКТЫ И ДЕЛИНКВЕНТНОЕ ПОВЕДЕНИЕ МОЛОДЕЖИ

Золотарева Ю. И.

*Проанализирована роль конфликтов в формировании делинквентного поведения молодежи. Рассмотрены структура делинквентного поведения лиц молодого возраста, ее особенности, обусловленные процессами, происходящими в современном украинском обществе.*

**Ключевые слова:** конфликт, конфликтность, межличностный конфликт, внутриличностный конфликт, делинквентность, делинквентное поведение, структура делинквентного поведения.

## CONFLICTS AND DELINQUENT BEHAVIOR AMONG YOUTH

Zolotarova J. I.

*The role of conflict in the formation of delinquent behavior among youth, the structure of delinquent behavior young people, its features, due to processes taking place in the Ukrainian society.*

**Key words:** conflict, conflict, interpersonal conflict, inside personal conflict, delinquent behavior, structure delinquent behavior.



УДК 316.612

*О. О. Маркозова, кандидат соціологічних наук, доцент*

## ЗНАЧЕННЯ ОСВІТНЬОГО КАПІТАЛУ ЛЮДИНИ ДЛЯ ДОСЯГНЕННЯ ЖИТТЄВОГО УСПІХУ

*Проаналізовано вплив освітнього капіталу людини на процес досягнення життєвого успіху. Показано, що в умовах розвитку інформаційного суспільства освітній капітал перетворюється на основний ресурс життєдіяльності особистості. Доведено, що в ситуації глобального економічного розвитку необхідною умовою досягнення успіху є навчання людини протягом усього життя для постійного поповнення освітнього капіталу.*

**Ключові слова:** людина, суспільство, освітній капітал, самостійність, життєвий успіх.